

„Židovské rady“

344 – Evidence Židů na židovské obci v Praze

Židovské muzeum v Praze

Židovská obec v Praze, již byly podřízeny všechny židovské obce v protektorátu, musela na příkaz nacistů také vést rozsáhlou evidenci židovského obyvatelstva a připravovat seznamy pro transporty. Mezi registrované patřili i lidé, kteří dříve nebyli členy židovské náboženské obce, ale byli za Židy označeni podle rasových zákonů. Pro „míšence“ a lidi ze „smíšených“ rodin musela obec zřídit zvláštní oddělení.

➔ Zcela běžné příběhy? >
Jacob Edelstein, s. 17

345 – „Arizovaný“ majetek uložený ve Vinohradské synagoze, 1942–1944

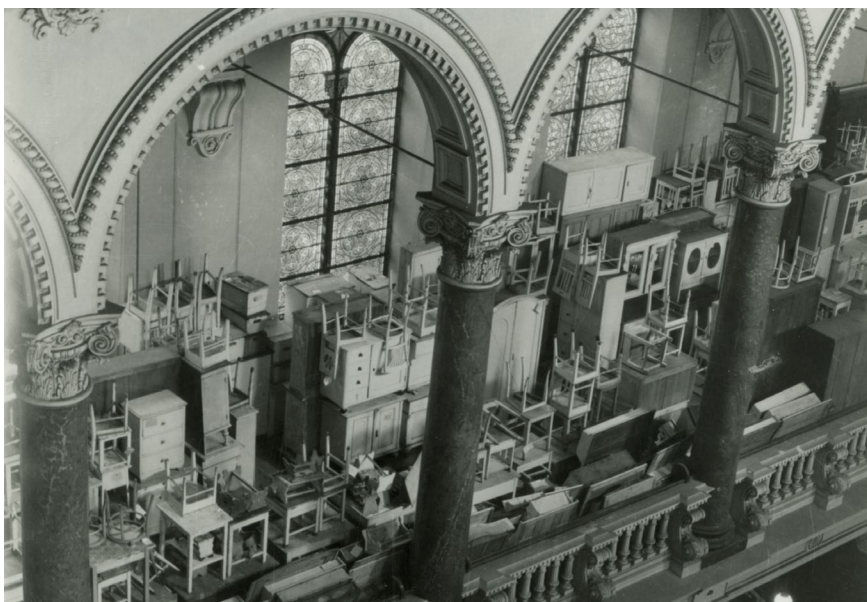
Židovské muzeum v Praze

V mnoha skladech – často zřízených v bývalých synagogách – musela židovská obec pro nacisty uskladnit a třídit majetek zabavený z bytů deportovaných Židů. Tyto předměty, které měly nejen finanční hodnotu, ale k nimž jejich původní vlastníci často měli osobní vztah, se rozdávaly nebo prodávaly nacistům. Ti z deportovaných, kteří se po válce vrátili, většinou ze svého původního majetku téměř nic nenašli.

„Židovské rady“ (německy „Judenräte“) byla nacisty dosazená vedení židovských obcí a ghett, která jim měla usnadňovat kontrolu pronásledovaných Židů. Musela plnit rozkazy nacistických velitelů, starat se o registraci Židů, jejich nasazení na práci, správu konfiskovaného majetku, ale také organizovat výběr těch, kteří měli být deportováni dále do ghett a koncentračních táborů. „Židovské rady“ často měly rozvětvenou strukturu s velkým množstvím zaměstnanců, včetně židovské policie, jež dohlížela na pořádek a plnění rozkazů.

Židovskými vězni byly „židovské rady“ často vnímány jako nástroje nacistů a jejich představitelé jako – řečeno dobovým jazykem – kolaboranti. Naprostá většina příkazů totiž nepřicházela přímo od nacistů, ale od židovského vedení a různých úřadů židovské samosprávy. Po válce byli často ti představitelé „židovských rad“, kteří se dožili osvobození, obviňováni z kolaborace a vyšetřováni. Jak ukazuje například případ Benjamina Murmelsteina, posledního „židovského staršího“ terezínského ghetta, jednoznačně posoudit jejich chování podle kategorií kolaborace či odboje nebylo možné.

Židovské obce v okupovaných zemích totiž byly ke spolupráci přinuceny postupně. Ve snaze o organizaci vystěhovalectví a zprostředkování sociální pomoci s nacisty spolupracovat musely. Jejich představitelé byli často spojeni s předválečnými židovskými organizacemi a považovali za samozřejmé, že budou židovské komunitě pomáhat. Například Jacob Edelstein, který působil jako zástupce vedoucího pražské židovské obce za války a byl prvním „židovským starším“ v Terezíně, byl předtím činný v sionistickém hnutí a vedl Palestinský úřad v Praze, který rozdělával přistěhovalecké certifikáty do Palestiny. Představitelé „židovských rad“ byli podřízeni nacistům a žili v neustálém strachu, zároveň ale doufali, že mohou akce nacistů zpomalovat či provádět lidštěji. Privilegované postavení většinou nebylo zárukou přežití – konce války se dožil jen zlomek z nich.

346 – „Hledají nový domov“

Židovské listy, 29. prosince 1939

Židovské listy také informovaly o možnostech vystěhování, i když většina z nich nebyla reálná.

➔ Doma na cestě? > „Vystěhovalectví“, s. 267

347 – Péče o stáří

Židovské listy, 5. ledna 1940

Emigrace a postupující zblácení židovských obyvatel vedlo k jejich stále větší sociální závislosti na židovské obci. Aby mohla zajistit sociální pomoc, provoz kuchyně pro chudé a další služby, pořádala židovská obec sbírku...

„Židovský starší“, který přežil: Benjamin Marmelstein

Benjamin Marmelstein (1905–1989) pocházel ze Lvova a před druhou světovou válkou působil jako rabín ve Vídni. Od roku 1938 zastával významnou pozici ve vídeňské židovské obci, podřízené nacistům, a organizoval nucené vystěhovalectví Židů, stejně jako jejich deportace do ghatt a koncentračních táborů. V lednu 1942 byl spolu s manželkou a synem poslán do terezínského ghatta. Byl členem „Rady starších“, vedl zvláštní skupinu třídící hebrejské knížky a především organizoval tzv. „zkrášlování“, přípravu Terezína na návštěvu Mezinárodního výboru Červeného kříže. Od září 1944, po zatčení a zavraždění Paula Eppsteina, až do osvobození vykonával funkci „židovského staršího“. Marmelstein byl vysoce inteligentní muž, netrpělivý a impulzivní, který na vězně někdy křičel a často v nich vyvolával strach.

Marmelstein spoluprací s nacisty a vytvářením propagandistického obrazu Terezína jako normálního židovského městečka usiloval o zpomalování vyvražďování Židů a o to, aby z nich co nejvíce mohlo až do osvobození zůstat v Terezíně. Na rozdíl od naprosté většiny ghatt nebyl Terezín skutečně zlikvidován a byl osvobozen Rudou armádou. Ovšem většina jeho vězňů zahynula – ať již v ghattu nebo po deportaci dále na východ. Když se Marmelstein stal „židovským starším“, vypravili nacisté transporty 18 tisíc – většinou mladých – lidí do Osvětimi. Jejich smrt byla přikládána Marmelsteinovi k tíži.

Okamžitě po osvobození byl zatčen a vyšetřován, ale k procesu s ním nikdy nedošlo. Výpovědi přeživších vězňů se totiž zásadně lišily: zatímco někteří jej obviňovali z kolaborace a posílání ostatních vězňů na smrt, jiní zdůrazňovali jeho odvahu a snahu v rámci svých možností pomáhat. Ostatně i lidé, které Marmelstein v roce 1938 ve Vídni proti jejich vůli nutil k vystěhování, po osvobození věděli, že jim možná zachránil život. V roce 1946 byl Marmelstein propuštěn a odešel do Itálie. Své svědectví o historii Terezína několikrát sepsal a v italštině publikoval knižně. Marmelstein však žil v izolaci a židovští přeživší, stejně jako židovské obce se jej stranili. K jeruzalémskému procesu s Adolfem Eichmannem, s nímž se během války mnohokrát setkal, nebyl k podání svědectví vůbec přizván.

348 – Snímek z propagandistického filmu zachycující zasedání „Rady starších“, uprostřed na snímku Paul Eppstein, po jeho levici Benjamin Marmelstein, 1944

Židovské muzeum v Praze

➔ Holocaust a lidské chování >

Terezín v nacistické propagandě, s. 356

Ghetto jako prostředek vyhlazení

➔ Židovské identity > Ghetto, s. 64

349 – Ghetto v Lublinu, 1940

Deutsches Historisches Museum Berlin

Nebylo náhodné, že nacisté používali pojem ghetto, neboť usilovali o odstranění občanské rovnoprávnosti a emancipace Židů. Nacistická ghetto zřizovaná v okupované východní Evropě se však od svých středověkých či novověkých předchůdců zásadně lišila. Zatímco středověká a raně novověká ghetto měla za úkol dlouhodobé oddělení a ztělesňovala podřazené, ale pevné místo Židů v křesťanské společnosti, byla nacistická ghetto pouze předstupněm pro definitivní odstranění Židů, respektive jejich fyzickou likvidaci. Již tři týdny po začátku druhé světové války, v době kdy německá armáda již okupovala větší část Polska, vydal Reinhard Heydrich nařízení o soustředění Židů v ghettech a zřízení „židovských rad“. Toto opatření bylo však vnímáno jako dočasné a ghetto měla být umístěna u hlavních železničních tahů, aby jejich vězňové mohli být později snadno deportováni. Během následujícího roku byla většina Židů v Generálním gouvernementu (okupovaném Polsku) nahnána do přeplněných ghett. V Německu samotném sice nevznikala oddělená ghetto, ale Židé byli soustřeďováni do zvláštních židovských domů ve městech a stále více odděleni od zbytku společnosti.

